

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

GREEN ECONOMY AND DEVELOPMENT

Social, Economic, Technological, Scientific and Popular Science Journal

2026-YIL / SENTABR /
9-SON, I-QISM

Google
scholar

RePEc
RESEARCH PAPERS
IN ECONOMICS

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

*Elektron nashr. 2026-yil, sentabr.
I-qism*

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin o'g'li, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshlig'i
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxanovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhridinov Zafarjon Fakhridin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor General's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyea Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukariyeva Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy
jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va
taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA INVESTITSION FAOLIYATNI RAG'BATLANTIRISH VA BAHOLASHNING XORIJIY TAJRIBASI	34
Aytmuratova Ulbike Jalgasovna BREND POZITSİYALASH STRATEGİYASINI ISHLAB CHIQISHDA BOZOR TADQIQOTLARI METODIKASI	41
Jumayeva Zulfiya Qayumovna GLOBAL MOLIYAVIY BEQARORLIKNING O'ZBEKISTON MILLIY VALYUTASI BARQARORLIGIGA TA'SIRI	46
Davlatova Nilufar Avazovna KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHNING MAKROIQTISODIY SAMARADORLIGI: MANZILLI SAMARADORLIK INDEKSI (MSI) ASOSIDA BANDLIK DASTURLARINI BAHOLASH (O'ZBEKISTON MISOLIDA)	50
Eshmurodov Adhamjon Rahmonjonovich АНАЛИЗ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ ООО «SAM PULSAR DISTRIBUTORS»	61
Мусаева Шоира Азимовна KICHIK BIZNESDA AYOLLAR TADBIRKORLIGINING O'RNI VA AHAMIYATI	68
Tukhtasinova Intizorkhon Sherzod qizi GLOBALLASHUV DAVRIDA JAHON IQTISODIYOTIDAGI O'ZGARISHLARNING YANGI O'ZBEKISTONGA TA'SIRI	73
Jahongir Nurulloevich Jurayev YASHIL INNOVATSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA DAVLAT VA XUSUSIY SEKTOR HAMKORLIGI	77
Nasulloeva Oydiyoy Saidovna ПРИВЛЕЧЕНИЕ МОЛОДЁЖИ К ЭКСПОРТУ ЦИФРОВЫХ УСЛУГ: МЕХАНИЗМ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ	82
Палвонова Севара Бахромовна MINTAQA IQTISODIYOTINI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA QILISHDA IT-PARKLARNING NAZARIY VA INSTITUTSIONAL ASOSLARI	94
Sultanova Zuxra Jaksilikovna INSON KAPITALINING KORXONALAR RAQOBATBARDOSHLIGINI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI	99
Baymuradov Shoxrux Maxmudovich Dilmurodov Komiljon Ahmad o'g'li RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA ENERGIYA SAMARADORLIGINI MONITORING QILISHNING INTEGRATSIYALASHGAN UZEMS MODELI	103
Bobobekov Ergash Abdumalikovich AUDIT JARAYONIDA MOLIYAVIY FIRIBGARLIK BELGILARINI ANIQLASHNING TAHLILIY TARTIB-TAOMILLARINI TAKOMILLASHTIRISH	108
Xusanov Shuxrat Burxanovich FROM AUTOMATION TO STANDARDIZATION: OPERATIONS MANAGEMENT CHALLENGES IN UZBEKISTAN'S HOSPITALITY SECTOR	115
Asal Kadirova СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ГОСТИНИЧНЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ НА ОСНОВЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ МЕХАНИЗМОВ В УЗБЕКИСТАНЕ	125
Нигматова Сугдиена Жалолиддин кизи	

SANOAT 4.0 TEXNOLOGIYALARINING RAQAMLI IQTISODIYOT RIVOJLANISHI VA UZOQ MUDDATLI IQTISODIY O'SISHDAGI ROLI	131
Komilova Dilafruz Rustam qizi	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MAISHIY XIZMAT KO'RSATISH TARMOG'INI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY-IQTISODIY AHAMIYATI	137
Samiyeva Gulnoza Toxirovna	
O'taganov Fazliddin Isroil o'g'li	
ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СТРАХОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТУРИСТСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ	142
Эргашева Файёза Боходир кизи	
МЕХАНИЗМЫ ГАРМОНИЗАЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО УЧЕТА И ОТЧЕТНОСТИ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАКТИКЕ	146
Жиенбаева Айсанем Оразбаевна	
XORAZM VILOYATIDA SHOLI YETISHTIRISHNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA UNING RESPUBLIKA SHOLICHILIGIDAGI O'RNI	154
Matrasulova Feruza Baxodirovna	
YIRIK KORXONALARDA SOLIQ NAZORATINING HUQUQIY ASOSLARI VA HORIIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI	159
Qo'shaqov Asrorjon Nematjonovich	
ФОРМИРОВАНИЕ РЕЗУЛЬТАТИВНОЙ СТРУКТУРЫ БЮДЖЕТНЫХ ПРОГРАММ В СФЕРЕ СТРОИТЕЛЬСТВА И ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА: МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ	166
Мирзаева Дилдора Иномовна	
O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIDA KREDIT PORTFELI VA KREDIT RISKLARI HOLATINI BAHOLASH (DAVLAT BANKLARI MISOLIDA)	174
Eshboyev Shahobiddin Anorqul o'g'li	
O'ZBEKISTONDA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	183
Aslanova Dilnoza Fatilloevna	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TASHKILOT BOSHQARUV TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH: NAZARIY YONDASHUVLAR VA BAHOLASH METODOLOGIYASI	187
Raxmonova Nilufar Umedovna	
HUDUDIIY IQTISODIYOT TARKIBIIY O'ZGARISHLARINI SHAKLLANTIRISHDA SANOATLASHUV, XIZMATLAR SEKTORI VA INVESTITSIYALARNING ROLI	196
Raxmonqulova Nafisa Olimjon qizi	
SOLIQ BAZASI TUSHUNCHASI, UNING MAZMUNI VA IQTISODIY MOHIYATI	201
Gadoyeva Nilufar Erkinovna	
SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA KORXONALARNING MOLIVAVIY MENEJMENT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	208
Atadjanova Sevinch Qurbonbayevna	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA ELEKTRON TIJORAT SUBYEKTLARINI SOLIQA TORTISH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	214
Homidov Baxtiyor Rahimberdievich	
XIZMATLAR SOHASIDA INNOVATSION MARKETINGNI QO'LLASH SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING TASHKILIIY-IQTISODIY MEKANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH	222
I.R.Sabirjanova	
OPPORTUNITIES FOR UTILIZING TAX INCENTIVES GRANTED TO SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THEREGIONAL ECONOMY	228
Palvanbayev Umidbek Uktam o'g'li	
MINTAQAVIIY TURISTIK KLASSTERLARNING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI: IQTISODIY SAMARADORLIK MODELII	233
Kazokova Dilnoza Bobirovna	
KORPORATIV BOSHQARUVNING QURILISH KORXONALARI IQTISODIY SAMARADORLIGIGA TA'SIRINI BAHOLASHNING NAZARIY YONDASHUVLARI	238
G'iyosov Ilxom Karimovich	

O'ZBEKISTONDA KAPITAL BOZORINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI TAHLILI	246
Xaitova Gulmira Matsalayevna	
SUV TEJOVCHI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR RIVOJLANISHINING NAZARIY-KONSEPTUAL ASOSLARI	253
Sangirova Umida Ravshanovna	
МЕТОДЫ СИСТЕМ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ И ПЛАНИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ.....	259
Н. М. Эргашева	
AKSIYADORLIK JAMIYATLARINING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI BAHOLASHNING USLUBIY YONDASHUVLARI.....	265
Ishonqulov Nizamjon Fayzullayevich	
Ishbekova Lobar Yunusxonovna	
AKSIYADORLIK JAMIYATLARINING TO'LOV QOBILIYATINI TA'MINLASHDA PUL OQIMLARINI BOSHQARISHNING O'RNI.....	271
Ishbekova Lobar Yunusxonovna	
ТЕНДЕНЦИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ТАДЖИКИСТАНА ЗА 35 ЛЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ	276
Икромни Нуриддин Киём	
Раҳматзода Далер Талбак	
YANGI O'ZBEKISTONDA GILAMCHILIK SANOATINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI VA ISTIQBOLLARI	283
Farog'at Xo'jabekova	
MINTAQADA AGROTURIZMNI XORIJIY TAJRIBA ASOSIDA RIVOJLANTIRISH: XALQARO MODELLAR VA O'ZBEKISTON UCHUN INNOVATSION MEXANIZMLAR.....	288
Aliqulov Humoyun Tohir o'g'li	
KICHIK BIZNESDA XIZMAT KO'RSATISH SOHASINI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY-BOSHQARUV MEXANIZMI.....	294
Kabilova Shahnoza Jurayevna	
SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI VA MOBIL ILOVALAR YORDAMIDA CHAKANA BANK XIZMATLARINI KO'RSATISH	301
Parpiboyeva Lobar Abdikomilovna	
TIJORAT BANKLARIDA KORPORATIV MIJOZLARNI MOLIYALASHTIRISHNING TAHLILI	308
Abduraxmanov Farrux Talipjanovich	
TURIZM SOHASI BARQAROR RIVOJLANISHINING ASOSIY TENDENSIYALARI VA TARKIBIY O'ZGARISHLARI TAHLILI	316
O'sarov Abdulla Davronqulovich	
KICHIK BIZNES SOHASIDA INSON KAPITALI VA MEHNAT MUNOSABATLARINING IJTIMOIY-IQTISODIY AHAMIYATI, MOHIYATI VA NAZARIY YONDASHUVLAR.....	323
Ulug'muradova Nodira Berdimuradovna	
MILLIY YASHIL TAKSONOMIYANING O'ZBEKISTONDA YASHIL INVESTITSIYALAR BOZORINI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI.....	329
Usmonova Gulasal Akmal qizi	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA BUXGALTERIYA HISOBI TIZIMINI ISLOH ETISHNING ASOSIY BOSQICHLARI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI	334
Bekimbetova Asal Ergash qizi	
ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК: ОТ ТРАДИЦИОННЫХ ТЕНДЕРОВ К ЭЛЕКТРОННЫМ ПЛАТФОРМАМ	340
Ризакулов Шерзод Шермуратович	
TIJORAT BANKLARIDA JISMONIY SHAXSLARNI KREDITLASH AMALIYOTINING EKONOMETRIK PROGNOZI VA TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	346
Jumayev Azamat Qurbonali o'g'li	

TIJORAT BANKLARIDA STRATEGIK REJALASHTIRISH JARAYONLARIGA SUN'YI INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINI INTEGRATSIYALASH MEXANIZMLARI	352
Ro'ziboyev Shuxrat Komilovich	
ADVOKATLIK XIZMATLARINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	360
Turayev Shaxriyor Shodiyorovich	
OLIY TA'LIM XIZMATLARINI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	366
Pardayev Jaxongir Sobirjon o'g'li	
TIJORAT BANKLARINING KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHDAGI ISHTIROKINI OSHIRISH YO'LLARI	372
Butayev Axror Abduxolikovich	
GLOBALLASHUV VA RAQOBAT SHAROITIDA O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIDA TRANSFORMATSIYA JARAYONLARINI O'TKAZISHNING MUHIMLIGI HAMDA UNING KELGUSI ISTIQBOLLARI	385
Nizamov Umid Najimovich	
PATHWAYS TO SUSTAINABLE ENERGY TRANSITION IN UZBEKISTAN AND THE ROLE OF POLICY AND INVESTMENT MECHANISMS (EVIDENCE FROM INPUT-OUTPUT-CGE MODEL)	391
Gulmuxamedova Dilbar	
METAEXTRACT: A HYBRID METADATA EXTRACTION SYSTEM COMBINING RULE-BASED AND STATISTICAL APPROACHES	399
Rashid Muhtorovich Turgunbaev	
HUDUDLARDA YASHIL TURIZMNI RIVOJLANISH TENDENTSIYALARI VA HOLATINI TAHLILI	405
Nozimov Eldor Anvarovich	
AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA DAROMADLAR VA XARAJATLAR BUXGALTERIYA HISOBINI MHXS ASOSIDA YURITISHNI TAKOMILLASHTIRISH	410
Kuvatova Dinara Anvarovna	

AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA DAROMADLAR VA XARAJATLAR BUXGALTERIYA HISOBINI MHXS ASOSIDA YURITISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Kuvatova Dinara Anvarovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Moliyaviy hisob va hisobot kafedrası katta o'qituvchisi, PhD

ORCID: 0009-0000-8010-266

Annotatsiya. Aksiyadorlik jamiyatlarida daromadlar va xarajatlar buxgalteriya hisobini Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) asosida tashkil etish va takomillashtirishning nazariy hamda amaliy masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqotda daromadlarni tan olish, xarajatlarni tasniflash va moliyaviy natijalarni shakllantirishning xalqaro yondashuvlari, xususan, IFRS 15, IFRS 9, IAS 2, IAS 37 hamda moliyaviy hisobotlarni taqdim etish talablarining aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatidagi ahamiyati yoritilgan. Milliy hisob tizimi bilan MHXS o'rtasidagi farqlar tahlil qilinib, daromad va xarajatlarning analitik hisobini kuchaytirish, boshqaruv segmentlari bo'yicha axborot shakllantirish, hisob siyosatini takomillashtirish hamda raqamli texnologiyalar asosida nazorat mexanizmlarini joriy etish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan. Muallif tomonidan daromadlarni shartnomalar va bajarilgan majburiyatlar kesimida, xarajatlarni esa iqtisodiy mazmuni va funksional yo'nalishlari bo'yicha alohida analitik hisobga olish modeli taklif etilgan.

Kalit so'zlar: aksiyadorlik jamiyati, MHXS, IFRS 15, IFRS 9, daromad, xarajat, moliyaviy natija, buxgalteriya hisobi, analitik hisob, moliyaviy hisobot, hisob siyosati, raqamlashtirish.

Аннотация. Исследованы теоретические и практические вопросы организации и совершенствования бухгалтерского учета доходов и расходов в акционерных обществах на основе Международных стандартов финансовой отчетности (МСФО). Рассмотрены международные подходы к признанию доходов, классификации расходов и формированию финансовых результатов, в частности требования IFRS 15, IFRS 9, IAS 2, IAS 37, а также требования к представлению финансовой отчетности и их значение для деятельности акционерных обществ. Проанализированы различия между национальной системой бухгалтерского учета и МСФО, разработаны предложения по совершенствованию аналитического учета доходов и расходов, формированию информации по управленческим сегментам, совершенствованию учетной политики и внедрению механизмов контроля на основе цифровых технологий. Предложена модель аналитического учета, предусматривающая отдельный учет доходов в разрезе договоров и выполненных обязательств, а расходов — по их экономическому содержанию и функциональным направлениям.

Ключевые слова: акционерное общество, МСФО, IFRS 15, IFRS 9, доходы, расходы, финансовый результат, бухгалтерский учет, аналитический учет, финансовая отчетность, учетная политика, цифровизация.

Abstract. The theoretical and practical aspects of organizing and improving revenue and expense accounting in joint-stock companies in accordance with International Financial Reporting Standards (IFRS) are examined. The study focuses on international approaches to revenue recognition, expense classification, and the determination of financial results, particularly the requirements of IFRS 15, IFRS 9, IAS 2, and IAS 37, as well as financial statement presentation requirements and their significance for joint-stock companies. Differences between the national accounting system and IFRS are analyzed, and recommendations are developed for strengthening the analytical accounting of revenues and expenses, generating information by management segment, improving accounting policies, and introducing

control mechanisms based on digital technologies. An analytical accounting model is proposed in which revenues are recorded separately by contracts and performance obligations, while expenses are classified according to their economic substance and functional purpose.

Keywords: joint-stock company, IFRS, IFRS 15, IFRS 9, revenue, expenses, financial result, accounting, analytical accounting, financial reporting, accounting policy, digitalization.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida kapital bozorlarining integratsiyalashuvi, investorlar va boshqa manfaatdor tomonlarning moliyaviy axborotga bo'lgan talablarning ortib borishi aksiyadorlik jamiyatlarida buxgalteriya hisobini xalqaro tamoyillar asosida tashkil etishni muhim vazifaga aylantirmoqda. Ayniqsa, daromadlar va xarajatlarning to'g'ri tan olinishi kompaniyaning moliyaviy natijasi, rentabelligi, dividend siyosati va investitsion jozibadorligini baholashda bevosita ahamiyatga ega. MHXS moliyaviy hisobotdan foydalanuvchilarga iqtisodiy qarorlar qabul qilish uchun taqqoslanadigan, ishonchli va shaffof axborot taqdim etishni ko'zda tutadi.[1]

Aksiyadorlik jamiyatlarida daromadlar tarkibi odatda mahsulot va tovarlarni sotish, xizmatlar ko'rsatish, moliyaviy instrumentlardan daromad olish, royalti, dividend va boshqa operatsiyalardan shakllanadi. Xarajatlar esa ishlab chiqarish va sotish xarajatlari, ma'muriy xarajatlar, moliyaviy xarajatlar, aktivlarning qadrsizlanishi, soliqlar va boshqa sarflarni qamrab oladi. Mazkur operatsiyalarning iqtisodiy mazmuni turlicha bo'lgani sababli ularni tegishli yondashuvlar asosida hisobga olish moliyaviy natijani to'g'ri shakllantirish imkonini beradi.

IFRS 15 daromadni tan olishda mijoz bilan shartnomani aniqlash, bajarilishi lozim bo'lgan majburiyatlarni belgilash, bitim narxini aniqlash, narxni majburiyatlarga taqsimlash va majburiyat bajarilganda daromadni tan olishdan iborat besh bosqichli modelni belgilaydi.[2] Mazkur yondashuv daromadni faqat pul kelib tushgan paytda emas, balki korxona o'zining shartnomaviy majburiyatini bajargan darajada tan olishni talab qiladi. Bu esa aksiyadorlik jamiyatlarida daromadlar hisobini shartnoma, mahsulot, xizmat turi va bajarilgan majburiyatlar kesimida tashkil etishni taqozo etadi.

Maqolaning maqsadi aksiyadorlik jamiyatlarida daromadlar va xarajatlar buxgalteriya hisobini MHXS talablari asosida takomillashtirish bo'yicha ilmiy-uslubiy va amaliy takliflarni ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun daromad va xarajatlarning iqtisodiy mazmunini aniqlash, amaldagi hisob yondashuvlarini MHXS talablari bilan taqqoslash, analitik hisobni takomillashtirish va moliyaviy natijani shakllantirishning samarali modelini ishlab chiqish vazifalari belgilandi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Aksiyadorlik jamiyatlarida daromadlar va xarajatlar buxgalteriya hisobini Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) asosida takomillashtirish masalalari xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan turli ilmiy-uslubiy jihatlardan tadqiq etilgan. Xorijiy tadqiqotlarda, asosan, xalqaro standartlarning moliyaviy hisobot sifati va taqqoslanuvchanligiga ta'siri, daromatlarni tan olish, xarajatlarni baholash hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish masalalariga e'tibor qaratilgan.

Jumladan, **P. Brown** tadqiqotlarida xalqaro moliyaviy hisobot standartlarining qo'llanilishi va moliyaviy hisobot sifati o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilingan. Olimning yondashuviga ko'ra, xalqaro standartlardan foydalanish investorlar uchun moliyaviy axborotning taqqoslanuvchanligi va foydaliligini oshiruvchi omillardan biri hisoblanadi.[3] Muallif ushbu fikrni qo'llab-quvvatlaydi, shu bilan birga, aksiyadorlik jamiyatlarida MHXSni joriy etish hisobot sifati oshirish bilan bir qatorda, daromad va xarajatlarning dastlabki hisobidan boshlab analitik hisob, ichki nazorat va moliyaviy hisobotgacha bo'lgan barcha bosqichlarni qamrab olishi lozim, deb hisoblaydi.

C. Nobes xalqaro standartlarni milliy hisob tizimlariga joriy etish jarayonida mamlakatlarning huquqiy, institutsional va iqtisodiy xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi.[4] Muallifning fikricha, C. Nobesning ushbu yondashuvi O'zbekiston sharoitida ayniqsa dolzarb bo'lib, MHXSga o'tishda milliy hisob tizimini xalqaro standartlarga mexanik ravishda moslashtirishdan ko'ra, ularning iqtisodiy mazmunini milliy amaliyotga integratsiya qilish zarurligini ko'rsatadi.

Daromatlarni hisobga olish masalasida **IFRS 15 "Revenue from Contracts with Customers"** xalqaro moliyaviy hisobot tizimining asosiy me'yoriy manbalaridan biri hisoblanadi. Mazkur standartga muvofiq, daromadni tan olish besh bosqichli model asosida amalga oshiriladi: mijoz bilan shartnomani aniqlash, bajarish majburiyatlarini aniqlash, bitim narxini aniqlash, bitim narxini bajarish majburiyatlariga taqsimlash hamda majburiyat bajarilganda daromadni tan olish.[5]

Muallifning fikricha, IFRS 15ning ushbu modeli aksiyadorlik jamiyatlarida daromadni pul mablag'larining kelib tushishi bilan emas, balki xo'jalik operatsiyasining iqtisodiy mazmuni va bajarilgan shartnomaviy majburiyat bilan bog'lash imkonini beradi. Shu sababli daromadlarni kontragent, shartnoma raqami, mahsulot yoki xizmat turi, bajarish majburiyati va daromadni tan olish sanasi bo'yicha analitik hisobga olish maqsadga muvofiq.

Moliyaviy instrumentlar bilan bog'liq daromad va xarajatlarni hisobga olishda **IFRS 9 "Financial Instruments"** standarti muhim ahamiyatga ega. Mazkur standart moliyaviy aktivlar va majburiyatlarni tasniflash va baholash, shuningdek, kutilayotgan kredit zararlarini aniqlash bo'yicha talablarni belgilaydi.[6] Aksiyadorlik jamiyatlarida depozitlar, obligatsiyalar, berilgan qarzlari va debitorlik qarzlari bo'yicha daromad hamda xarajatlarni hisobga olishda ushbu talablarning bajarilishi moliyaviy natijaning ishonchligini oshiradi.

Muallif ushbu yondashuvni rivojlantirib, IFRS 9 talablari asosida moliyaviy daromadlarni faqat umumiy summada emas, balki moliyaviy instrument turi, foiz daromadi va baholash usuli bo'yicha analitik hisobga olish zarur, deb hisoblaydi. Bunday yondashuv boshqaruv qarorlarini qabul qilishda moliyaviy aktivlarning real daromadligini baholash imkonini beradi.

IAS 2 "Inventories" standarti zaxiralar tannarxini aniqlash va zaxiralar sotilganda ularning balans qiymatini xarajat sifatida tan olish tartibini belgilaydi.[7] Mazkur yondashuv daromad va xarajatlarning tegishli hisobot davrida aks ettirilishini ta'minlashga xizmat qiladi. Muallifning fikricha, aksiyadorlik jamiyatlarida IAS 2 talablarini qo'llashda sotilgan mahsulot tannarxini mahsulot turi, ishlab chiqarish bo'linmasi va xarajat markazlari bo'yicha analitik hisobga olish moliyaviy natijani yanada aniq shakllantirish imkonini beradi.

IAS 37 "Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets" standarti noaniq muddat yoki summaga ega majburiyatlar bo'yicha zaxiralarni tan olish va baholash masalalarini tartibga soladi.[8] Ushbu standart sud da'volari, kafolat majburiyatlari, restrukturizatsiya va boshqa ehtimoliy xarajatlarni moliyaviy hisobotda haqqoniy aks ettirishda muhim ahamiyatga ega.

Muallif IAS 37ning mazkur talablarini qo'llab-quvvatlaydi, chunki noaniq majburiyatlarni o'z vaqtida aniqlash va asoslangan holda baholash aksiyadorlik jamiyatlarida xarajatlarning haqqoniy aks ettirilishiga yordam beradi. Shu bilan birga, bunday xarajatlar bo'yicha zaxiralarni tan olish jarayonini ichki nazorat va audit mexanizmlari bilan bog'lash maqsadga muvofiq.

Mahalliy tadqiqotchilar tomonidan ham O'zbekistonda buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, milliy hisob tizimini MHXS talablariga moslashtirish, moliyaviy axborotning shaffofligi va taqqoslanuvchanligini oshirish masalalari o'rganilgan. Mahalliy ilmiy yondashuvlarning asosiy afzalligi shundan iboratki, ularda xalqaro standartlarning talablari O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi va xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining milliy xususiyatlari bilan bog'liq holda ko'rib chiqiladi. [9]

Muallifning fikricha, mahalliy tadqiqotlarda shakllangan yondashuvlarni xorijiy olimlarning xalqaro standartlarning iqtisodiy mazmuni va moliyaviy axborot sifati bo'yicha qarashlari bilan uyg'unlashtirish zarur. Chunki milliy hisob qoidalarini xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish xalqaro investorlar uchun zarur bo'lgan taqqoslanuvchan axborotni shakllantirish imkoniyatlarini kengaytiradi, xalqaro standartlarni milliy amaliy va institutsional sharoitlarni hisobga olgan holda joriy etish esa ularning samarali qo'llanilishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, **IAS 1 "Presentation of Financial Statements"** standarti moliyaviy hisobotlarning tarkibi, taqdim etilishi va izohlarda axborot ochib berilishining umumiy tamoyillarini belgilaydi.[10] **2024-yilda** e'lon qilingan **IFRS 18 "Presentation and Disclosure in Financial Statements"** esa moliyaviy natijalar to'g'risidagi axborotni taqdim etish va ochib berish talablarini yanada rivojlantiradi.[9] Muallifning fikricha, aksiyadorlik jamiyatlari hisob siyosatini shakllantirishda nafaqat amaldagi talablarni, balki kelgusida kuchga kiradigan IFRS 18 talablarini ham oldindan hisobga olishi lozim.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xorijiy olimlarning tadqiqotlarida MHXSning konseptual va metodologik jihatlari, daromadlarni tan olish va moliyaviy hisobot axborotining sifati chuqur yoritilgan bo'lsa, mahalliy tadqiqotlarda xalqaro standartlarni milliy hisob tizimiga moslashtirish va amaliyotga joriy etish masalalariga ko'proq e'tibor qaratilgan. Muallifning fikricha, ushbu ikki yo'nalishni o'zaro uyg'unlashtirish aksiyadorlik jamiyatlarida daromadlar va xarajatlar hisobini takomillashtirishning samarali yo'nalishini shakllantiradi.

Shu jihatdan, mazkur tadqiqotning avvalgi ishlardan farqli tomoni daromadlar va xarajatlarni alohida hisob obyektlari sifatida emas, balki **"operatsiya – tan olish mezon – baholash – analitik hisob – moliyaviy hisobotda taqdim etish – izohlash"** yagona tizimi asosida tadqiq etishdan iborat. Muallif tomonidan daromadlarni shartnoma va bajarish majburiyati kesimida, xarajatlarni esa iqtisodiy mazmuni, funksional yo'nalishi va javobgarlik markazlari bo'yicha parallel analitik hisobga olish modeli taklif etilmoqda. Ushbu model moliyaviy va boshqaruv hisobini o'zaro integratsiyalash hamda aksiyadorlik jamiyatlarida moliyaviy natijalar to'g'risidagi axborotning ishonchligini oshirishga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli yondashuv, taqqoslash, guruhlash, induksiya va deduksiya, iqtisodiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish hamda modellashtirish usullaridan foydalanildi. MHXSning daromad va xarajatlarni tan olishga oid talablari aksiyadorlik jamiyatlarida qo'llaniladigan hisob jarayonlari bilan taqqoslandi. Tadqiqotning axborot bazasini IFRS Foundation tomonidan e'lon qilingan xalqaro standartlar, O'zbekiston Respublikasining buxgalteriya hisobi va aksiyadorlik jamiyatlariga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlari, ilmiy maqolalar va o'quv-uslubiy manbalar tashkil etdi.

Tadqiqotning metodik asosini **“operatsiya – tan olish mezon – baholash – analitik hisob – moliyaviy hisobotda taqdim etish – izohlash”** ketma-ketligi tashkil etadi. Mazkur ketma-ketlik orqali daromad va xarajatlarni hisobga olishning har bir bosqichida MHXS talablariga muvofiqlikni baholash imkonini beruvchi model ishlab chiqildi.

Shuningdek, maqolada shartnomaviy daromadlarni hisobga olish uchun analitik hisobning quyidagi kesimlarini ajratish taklif qilinadi: kontragent; shartnoma raqami; mahsulot yoki xizmat turi; bajarish majburiyati; daromadni tan olish sanasi; bitim narxi; chegirma va qaytarishlar; debitorlik qarzi; valyuta turi. Xarajatlar bo'yicha esa xarajat markazi, funksional yo'nalish, mahsulot turi, javobgarlik markazi hamda xarajatlarning doimiy yoki o'zgaruvchanligi kesimlarini qo'llash maqsadga muvofiq.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari aksiyadorlik jamiyatlarida daromadlar va xarajatlar hisobini MHXS asosida takomillashtirishning asosiy yo'nalishlarini tizimlashtirish imkonini berdi. Birinchi navbatda, daromadlarni pul tushumi bilan tenglashtirish amaliyotidan voz kechib, shartnomaviy majburiyatlarning bajarilish darajasiga asoslangan tan olish mexanizmini joriy etish lozim. Mazkur yondashuv moliyaviy natijaning iqtisodiy mazmunini aniqroq ifodalash imkonini beradi.

IFRS 15ning besh bosqichli modeli asosida aksiyadorlik jamiyatlarida daromadlarni hisobga olish quyidagi tartibda tashkil etilishi taklif qilinadi: 1) mijoz bilan shartnomani aniqlash; 2) bajarish majburiyatlarini aniqlash; 3) bitim narxini aniqlash; 4) bitim narxini bajarish majburiyatlariga taqsimlash; 5) majburiyat bajarilganda daromadni tan olish.[2] Bunday tizim hisob xodimlariga daromadni qaysi vaqtda hamda qaysi summada tan olish bo'yicha aniq algoritm beradi.

Masalan, aksiyadorlik jamiyati 120 mln so'mlik xizmat shartnomasini tuzgan va xizmat 12 oy davomida uzluksiz ko'rsatiladigan bo'lsa, agar majburiyat vaqt davomida bajarilayotgan deb baholansa, tegishli daromad xizmatning bajarilish darajasiga mutanosib ravishda tan olinadi. Soddalashtirilgan holatda har oy 10 mln so'm daromad tan olinishi mumkin. Bunda pulning oldindan olinishi daromadning to'liq tan olinishiga asos bo'lmaydi; oldindan olingan summa tegishli majburiyat bajarilgunga qadar shartnoma majburiyati sifatida aks ettiriladi.

Aksincha, mahsulotga egalik yoki nazorat xaridorga ma'lum bir vaqtda o'tsa, daromad aynan shu vaqtda tan olinadi. Shuning uchun hisob siyosatida har bir asosiy daromad turi bo'yicha “tan olish hodisasi”ni aniq belgilash zarur. Mazkur yondashuv daromadlarning davrlar bo'yicha izchil va haqqoniy tan olinishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqotda xarajatlarni hisobga olishning funksional va iqtisodiy tasnifini birgalikda qo'llash taklif qilinadi. Iqtisodiy tasnif xarajatning mazmunini, funksional tasnif esa uning qaysi faoliyat yo'nalishiga xizmat qilganini ko'rsatadi. Masalan, ish haqi iqtisodiy mazmuniga ko'ra mehnat xarajati bo'lsa, funksional jihatdan ishlab chiqarish, sotish yoki ma'muriy faoliyat xarajati bo'lishi mumkin. Shu sababli analitik hisobda ikkala belgini ham saqlash boshqaruv qarorlarining sifatini oshiradi.

Quyidagi analitik hisob modeli taklif etiladi (1-jadval):

1-jadval

Aksiyadorlik jamiyatlarida daromad va xarajatlarning taklif etilayotgan analitik hisob modeli¹

Yo'nalish	Analitik kesim	Asosiy ko'rsatkich	MHXS bilan bog'liqlik
Daromad	Shartnoma va mahsulot turi	Tan olingan daromad	IFRS 15
Moliyaviy daromad	Instrument turi	Foiz/foyda	IFRS 9
Sotilgan mahsulot xarajati	Mahsulot turi	Tannarx	IAS 2
Noaniq majburiyatlar	Majburiyat turi	Zaxira summasi	IAS 37
Ma'muriy xarajat	Xarajat markazi	Davr xarajati	IAS 1 / IFRS 18

1 Muallif ishlanmasi

Xarajatlarni tan olishda ularni daromad bilan iqtisodiy jihatdan bog'lash tamoyili muhim hisoblanadi. Masalan, sotilgan mahsulotning tannarxi tegishli daromad tan olingan davrda xarajat sifatida e'tirof etilishi kerak. IAS 2 ushbu yondashuvni zaxiralarni sotish jarayonida aniq belgilaydi.[11] Natijada foyda ko'rsatkichi faqat tushumning o'ziga emas, balki shu tushumni shakllantirish uchun sarflangan resurslarga ham asoslanadi.

Moliyaviy xarajatlar va moliyaviy daromadlar bo'yicha IFRS 9 talablari alohida e'tiborni talab qiladi. Aksiyadorlik jamiyatlarida bank depozitlari, obligatsiyalar, berilgan qarzlari va boshqa moliyaviy aktivlar bo'yicha foiz daromadlarini hisobga olishda moliyaviy aktivning tasnifi va samarali foiz stavkasi usuli kabi omillar hisobga olinishi kerak. Debitorlik qarzlari bo'yicha kutilayotgan kredit zararlarini baholash esa foyda va zarar ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir qiladi.

Noaniq xarajatlar va majburiyatlar bo'yicha IAS 37 talablarini qo'llash ham moliyaviy natijaning ishonchligi uchun muhimdir. Sud jarayonlari, kafolatlar, restrukturizatsiya va boshqa ehtimoliy chiqimlar bo'yicha faqat real iqtisodiy majburiyat yuzaga kelgan, resurslar chiqib ketishi ehtimoli mavjud va summa ishonchli baholangan holatlarda zaxira tan olinishi kerak.[12] Mazkur talab xarajatlarning asoslangan va haqqoniy tan olinishiga xizmat qiladi.

Tadqiqotning yana bir natijasi — daromad va xarajatlarni javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olish zarurati. Aksiyadorlik jamiyatining filiallari, biznes segmentlari, mahsulot guruhlari va funksional bo'linmalari bo'yicha alohida ma'lumot shakllantirilsa, rahbariyat qaysi yo'nalish foydali ekanini va qaysi yo'nalishda xarajatlar ortib borayotganini aniqlay oladi. Bu esa boshqaruv hisobining moliyaviy hisob bilan integratsiyasini kuchaytiradi.

Shuningdek, raqamli buxgalteriya tizimlarida shartnoma ma'lumotlarini avtomatik ravishda hisob yozuvlari bilan bog'lash taklif etiladi. Masalan, shartnoma moduli bajarish majburiyati, muddat, narx, chegirma va to'lov jadvali haqidagi ma'lumotlarni buxgalteriya moduliga uzatadi. Tizim esa belgilangan qoidalarga asosan daromadni tan olish jadvalini shakllantiradi. Bunday avtomatlashtirish inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytiradi va audit uchun izchil elektron iz qoldiradi.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, MHXS asosida hisobni takomillashtirishning asosiy masalasi alohida standartlarni bilish bilan birga, ularning yagona hisob jarayonida o'zaro bog'liqligini ta'minlashdan iborat. Daromadni tan olish IFRS 15 bilan, moliyaviy instrumentlardan olinadigan daromad va zararlar IFRS 9 bilan, zaxiralar va sotilgan mahsulot tannarxi IAS 2 bilan, noaniq majburiyatlar esa IAS 37 bilan tartibga solinadi. Mazkur standartlarning har biri foyda va zarar ko'rsatkichining alohida qismini shakllantiradi.

Milliy amaliyotda daromad va xarajatlarni hisobga olish ko'pincha schyotlar tizimi va hujjatlashtirish jarayoniga kuchli bog'langan bo'ladi. MHXS esa iqtisodiy mazmunni ustuvor qo'yadi. Shu bois aksiyadorlik jamiyatlarida MHXSga o'tish jarayonida schyotlar rejasini shunchaki tarjima qilish bilan cheklanmasdan, har bir xo'jalik operatsiyasining iqtisodiy mohiyati, tan olish mezonlari, baholash usuli va moliyaviy hisobotdagi taqdimoti kompleks ravishda ko'rib chiqilishi lozim.

Daromadlarni boshqarish masalasi ham alohida muhokama qilinishi kerak. Daromadni muddatidan oldin tan olish foyda ko'rsatkichiga ta'sir ko'rsatishi, xarajatlarni keyingi davrga ko'chirish esa joriy davr rentabelligini to'liq aks ettirmasligi mumkin. IFRS 15ning bajarish majburiyatiga asoslangan yondashuvi bunday holatlarni cheklashga xizmat qiladi. Shu sababli ichki nazorat tizimida daromadni tan olish bo'yicha alohida nazorat nuqtalarini joriy etish taklif etiladi.

Xarajatlar bo'yicha esa "xarajat – natija" bog'liqligini tahlil qilish maqsadga muvofiq. Bunda xarajatlarning faqat summasi emas, balki ularning daromad yaratishga qo'shgan hissi ham baholanadi. Masalan, sotish xarajatlari o'sishi sotuv hajmining oshishi bilan mutanosib bo'lsa, bunday o'sish iqtisodiy jihatdan asoslangan bo'lishi mumkin. Xarajatlar dinamikasini daromadlar dinamikasi bilan birgalikda tahlil qilish esa samaradorlik darajasini aniqroq baholash imkonini beradi.

Moliyaviy hisobotda daromad va xarajatlarni to'g'ri guruhlash ham muhim. IAS 1 moliyaviy hisobotlarning to'liq to'plamini hamda muhim hisob siyosatlarini va tushuntiruvchi axborotni taqdim etishni talab qiladi.[13] Yangi IFRS 18 esa taqdimot va ochib berish masalalarini yanada rivojlantiradi. Shu sababli aksiyadorlik jamiyatlari hozirdanoq foyda yoki zarar hisobotining ichki boshqaruv hisobotlari bilan mosligini ta'minlashga e'tibor qaratishi kerak.

Taklif etilayotgan analitik modelning afzalligi shundaki, u moliyaviy va boshqaruv hisobini bir-biriga yaqinlashtiradi. Daromad shartnoma va majburiyatlar kesimida, xarajat esa funksional yo'nalish va javobgarlik markazlari kesimida qayd etilsa, moliyaviy natijani segmentlar bo'yicha tahlil qilish osonlashadi. Natijada aksiyadorlar, direktorlar kengashi, ijro organi, auditorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun axborot sifati oshadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, aksiyadorlik jamiyatlarida daromadlar va xarajatlar hisobini MHXS asosida takomillashtirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- daromadlarni tan olish bo'yicha hisob siyosatida har bir asosiy daromad turi uchun aniq tan olish mezonlarini belgilash;

- IFRS 15ning besh bosqichli modelini korxonaning ichki hisob reglamentiga kiritish;
- daromadlarni shartnoma, mijoz, mahsulot yoki xizmat turi va bajarish majburiyati bo'yicha analitik hisobga olish;
- oldindan olingan to'lovlar va shartnoma majburiyatlarini daromaddan alohida nazorat qilish;
- xarajatlarni iqtisodiy elementlar bilan bir qatorda funksional yo'nalishlar va javobgarlik markazlari bo'yicha ham yuritish;
- IAS 2 talablari asosida zaxiralar tannarxi va sotilgan mahsulot xarajatlarini daromad bilan mos davrda tan olish;
- IFRS 9 asosida moliyaviy aktivlardan daromadlar va kutilayotgan kredit zararlarini hisobga olishni takomillashtirish;
- IAS 37 asosida noaniq majburiyatlar bo'yicha zaxiralarni tan olish va baholash tartibini ichki nazorat bilan bog'lash;
- daromad va xarajatlar bo'yicha raqamli dashboardlar orqali real vaqt rejimida monitoringni tashkil etish;
- MHXS bo'yicha hisob xodimlarining malakasini muntazam oshirish va ichki auditning MHXSga muvofiqlik bo'yicha funksiyasini kuchaytirish.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Aksiyadorlik jamiyatlarida daromadlar va xarajatlar buxgalteriya hisobini MHXS asosida yuritishni takomillashtirish moliyaviy natijalar to'g'risidagi axborotning ishonchiligi va taqqoslanuvchanligini oshirishning muhim shartidir. Tadqiqot natijasida daromadlarni shartnomaviy majburiyatlarning bajarilishiga asoslangan holda tan olish, xarajatlarni iqtisodiy va funksional belgilar bo'yicha parallel tasniflash, analitik hisobni chuqurlashtirish va raqamli nazorat mexanizmlarini joriy etish zarurligi asoslandi.

IFRS 15 asosida daromadlarni tan olishning besh bosqichli modeli aksiyadorlik jamiyatlarida daromadni pul tushumidan ajratib, iqtisodiy mazmuniga muvofiq tan olish imkonini beradi. IAS 2 sotilgan mahsulot tannarxini tegishli daromad bilan bog'lashni, IFRS 9 moliyaviy instrumentlardan olinadigan daromad va zararlarini tegishli tartibda baholashni, IAS 37 esa noaniq majburiyatlar bo'yicha xarajatlar va zaxiralarni asosli tan olishni ta'minlaydi.

Taklif etilgan analitik hisob modeli amaliyotga joriy etilganda aksiyadorlik jamiyatlari rahbariyati uchun daromad va xarajatlarning manbalari, javobgarlik markazlari, mahsulot va xizmat turlari bo'yicha aniq ma'lumot shakllanadi. Bu esa rentabellikni boshqarish, xarajatlarni optimallashtirish, investitsion qarorlar qabul qilish va aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Kelgusida mazkur modelni ERP tizimlari, sun'iy intellektga asoslangan nazorat vositalari va avtomatlashtirilgan MHXS transformatsiya modullari bilan integratsiyalash tadqiqotning istiqbolli yo'nalishi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. IFRS Foundation. IFRS 15 Revenue from Contracts with Customers. – London: IFRS Foundation. – URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-15-revenue-from-contracts-with-customers/>.
2. IFRS Foundation. IFRS 15 Revenue from Contracts with Customers: Supporting Materials and Implementation Resources. – London: IFRS Foundation. – URL: <https://www.ifrs.org/supporting-implementation/supporting-materials-by-ifrs-standards/ifrs-15/>.
3. IFRS Foundation. IAS 2 Inventories. – London: IFRS Foundation. – URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-2-inventories/>.
4. IFRS Foundation. IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets. – London: IFRS Foundation. – URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-37-provisions-contingent-liabilities-and-contingent-assets/>.
5. IFRS Foundation. IAS 1 Presentation of Financial Statements. – London: IFRS Foundation. – URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-1-presentation-of-financial-statements/>.
6. IFRS Foundation. IFRS 9 Financial Instruments. – London: IFRS Foundation.
7. IFRS Foundation. IFRS 18 Presentation and Disclosure in Financial Statements. – London: IFRS Foundation.
8. O'zbekiston Respublikasi. "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun. – Amaldagi tahrir.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv va moliyaviy hisobot tizimini rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar.
10. World Bank. Reports on Accounting and Auditing in Uzbekistan. – Washington, DC: World Bank.
11. Ernst & Young. International GAAP: Revenue Recognition and Financial Reporting Guidance.
12. Deloitte. iGAAP: A Guide to IFRS Reporting. – Deloitte Global.
13. KPMG. Insights into IFRS. – KPMG International.
14. PwC. Manual of Accounting – IFRS. – PricewaterhouseCoopers.
15. IFRS Foundation. Conceptual Framework for Financial Reporting. – London: IFRS Foundation.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz HAKIMOV

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Hasan MAQSUDOV

2026. № 9/1

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>